

I.

Kuun Géza gróf elnöki beszéde

az Erdélyi Irodalmi Társaság 1893. Junius 4-én tartott V. ünnepélyes közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés!

A phoeniciaiak kosmogoniája szerint a borongó s mindig izgatott levegő saját alapelveibe szeretve szülte a vágyat s minden továbbinak a vágy volt szülő oka. Így olvassuk ezt a Sanchoniathon-féle töredékekben, melyek a keleti kosmogoniák egyik drága gyöngyét foglalják magokban. Egyike azon hatalmas vágyaknak, melyek az emberi szellemet nyugodni nem hagyják, az újítások vágya. A ki felfedez, újat állít elő s még a régészeti kutatások terén is, minduntalan új leletekről van szó. És ha az újítások vágya nem volna, a haladások útja örökre bezáródnék, s míg a munkás méh ezentúl is lan- kadatlan kitartással ép azon módon fogná a virágok kelyhéből szívott nedvet mézzé átalkatni, mint évezrek előtt, addig az emberi szellem alkotásainak terén pangásra kárhoznának tudomány és művészet. A tespedés ezen állapotában az, a mit az egyik nemzetség a másiknak nyújthat, az igazságok, kétségek és csalódások bizonyos mértéke volna és félni lehetne attól, hogy a csalódások lidérczei a kétségek fertőjéből kikelvén, mindinkább sokasodnának. Ha a szántóföld kimerült, lassanként a tiszta búza helyét konkoly fogja felverni. Az emberi szellem nem múzeum, melyben a régi korszakok hagyatéakai őriztetnek, hanem műhely, melyben újabbnál újabb művek s közte-közte remekművek alkottatnak. Ezzel nem azt mondom, hogy minden régi irányzattal szakítanunk kelljen s hogy minden újításnak tárt kaput nyissunk, mert a gondolkodástan követelményeit

számba nem vevő ítéletek, állítások, vagy következtetések a semmit meg nem fogható elme dőreségeit gyarapítják s a művészi igazság ellen vétő alkotások a képtelenségek birodalmába tartoznak. A tárgyi igazság nem mindig ugyanaz, a mi a művészi igazság, míg a kentaurok plastikai kifejezése hajdan a művészi igazsággal megegyeztethető volt, addig az ilyen alkotások egy modern szobrászati mű jelképi reliefjei közt alig volnának megengedhetőek és ez onnét van, hogy míg az ó-kori mythológia a kentaurokról való regéket komolyan vette, addig azok rég letűnt időszakok óta a népek hiedelmei közt többé helyet nem foglalnak. Vannak tárgyi igazságok, a melyek a kedélyt nem hevítik, nem lelkesítik s csupán csak az elmének világítanak, az ilyenek soha a művészi alkotások igazságai nem lehetnek; míg minden időszakban s minden népnél bizonyos művészi igazságok a kortársakra s ugyanazon egy nemzet tagjaira mély benyomást gyakorolnak s a megdönthetlen igazságok számába mennek. Az ó-hellén építészet látszólagos egyenes vonalai bizonyos hajlást tételeznek fel és itt nyilván látjuk, hogy az egyenes vonal művészi igazsága a hajlás bizonyos fokozatában rejlik. A művészet terén nem annyira a dolgok lényege, mint inkább a hallgatóra és szemlélőre gyakorolt hatások jönnek tekintetbe; ha a hatás gyenge vagy talán hiányzik, ezért a lényeg vagy létalap kárpótlást nem nyújthat. Innen van, hogy a merő realizmus a művészet igényeinek meg nem felelhet, mert nem a természet szolgálai utánzatát keressük a művészetben, hanem a létezők eszményesítését. A művészi benyomás az ünnepihez hasonlít s valamint a hétköznapi életet az ünnep szentsége hatja át s a rendesnél nagyobb díszszel ruházza fel, úgy a művészi benyomás is felülemel a tárgyi valóságon. Azonban a mennyire gátlólag hat a művészi alkotás fellendülésére azon dőre törekedés a mindennapi élet útjait jelölni ki küszködő helyűl az előre törő szellemnek, mintha annak kész út kellene karfák korlátai között s hogy irányt ne téveszszen, gyakori útmutató s a veszélyes helyeken figyelmeztetés, annyira káros lehet, mint alább látni fogjuk, a természetestől való teljes eltérés. A teremtő szellem maga alkotja útjait magának, a melyek

összetalálkozhatnak a rendes forgalom útjaival, de azokkal soha azonosok nem lehetnek s az örvény veszélyére való figyelmeztetés daczára a mélységbe alászáll, hogy perczek múlva ismét a magasságban szárnyaljon. A költői igazságok egyikét-másikat a későbbi tudomány önkényes magyarázat által a tárgyi igazságok sorába kívánta emelni s e törekedése néha sikerült is, máskor a kettő közt csak azon különbség fordult elő, hogy míg előbbi érezhető, valódi hatást gyakorolt a hallgatóra, addig utóbbi hatását veszítve, ezentúl is csalódásnak maradt. Homer az Odyssea 10-dik éneke 190-dik versében a sötétséget Ζόφος-nak nevezi, a magyarázók egy része ezen elnevezés alatt a nyugati égtájat, mások az északot értették és a sötét északról való hiedelem a hellén íróknál szorosán összefügg a Ζόφος szóval s erről Strabo földrajza első könyvében egész értekezést irt s e költői kifejezés a hellén geographiai munkákból átment az arab, jelesen az áfrikai és hispaniai arab földrajzírók műveibe, a melyekben a kölcsön vett szó *guf*-nak íratik. A művészi alkotás azonban ép oly kevésbé léphet ellentétbe a természettel, mint annak nem alkothatja merő utánzatát s az ilyentől annál inkább kell óvakodnunk, minél közelebb van a kísértés. Bizonyos kor külön irányzatai azonos általános irányzatoknak hódolnak. A modern festészet terén ez idő szerint egyfelől az álomlátás és az agyrém nyújtják a művészi alkotás alaptárgyait, másfelől az úgynevezett szín hanggegyen, melyet a németek «Farbensymphonie»-nak neveznek, mert hiszen minden hangnak bizonyos szín felel meg s illetéknépen, úgy vélik, a symphonia színek által is kifejezhető lesz. De lehet-e egy-két önkényesen választott szín összeállítását összhangnak nevezni, a harmonia pusztá önkényből eredhet-e s szabad-e a tárgyoknak más színt tulajdonítani, mint azt, melyet a természet ad? Mindezen kérdésekre tagadó a válasz. A természet színpompáját a művészileg alkotó lángész nem egészen úgy fogja látni, mint az emberek legtöbbje s ha az általa látott színeképet vásznára teszi átal, ép ez a merésznek látszó színezet a valódi, a melyet sokan erőltetettnek és természetlennek fognak tartani, olyanok, a kiknek szemei a természet titkaiba be nem avatvák. Hayden, midőn

magát az árbóczhoz köttetvén, a rengő hullámok közepette a tomboló szélvész hallgatója lett, mást hallott, mint útitársai s a viharról szerzett symphoniája oly benyomásokról tanuskodik, melyeket a vihar alatt a hajón utazók közül sem a bátrak bátrai, sem a félenkek nem éreztek, mert nem a rettenhetlenség s nem is a félelem adja azon benyomásokat, hanem a lánglelkű zeneszerző teremtő művében a hangok zürzavara összhangba olvad.

Ugyanazon irányzatok, melyekkel a modern képző-művészet terén találkozunk, a modern irodalmak, jelesen a költészet birodalmában is hódítólag lépnek fel. A realistikus költészetről, mint nagy hatalomról, történik említés, ez a francia irodalomban a romantika legszebb virágzását váltotta fel s ez azon irányzat, melyet Sainte-Beuve «ipar irodalomnak» (*Littérature industrielle*) nevezett. A színek symphoniájának a költészetben szorosan megfelel azon modern francia irányzat, mely a költői mű legfőbb érdemét a dallamban keresi s a szavak között azoknak ad előnyt, a melyek vocalismusa dallasság által tűnik ki és ez az iskola, úgy látszik, terjedőben van, s a többi közt Olaszországban is már jelentékeny hódításokat tett. Egy másik irányzat az irodalomban hasonlóan azon festői törekvéshez, mely az ábrándot, tündérlátványt, az álmodást és az álomszerűt tartja a legköltőibb alaptárgynak, szintén a látomások birodalmából meríti legmegkapóbb jeleneit. Hősei előtűnnek és eltűnnek, inkább látomások, mint valódi emberek. Az ilyen költői művekben természetesen a hatás úgyszólván minden. Végül a költői mű még egy eltévedéséről kell szólanunk s ez a szónoki hatás után való kapkodás, mely különösen a sallangok, vagy régiesen szólva a cifrázott beszédek, gyakori használatában áll. Már Horátz intve óvta a fiatal költőket a fennen szólástól, a *magniloquentia*-tól, mint a hogy ezt a kifejezést Ciceronál gyakran találjuk. A mit a külföld irodalmaiból átültetünk, vagy utánozandónak tartunk, legyen költői berkeink s kerteink valóságos díszé és a műfajok bármelyikéhez is tartozzék, költői igazság nélkül ne szűkölködjék. Hazai irodalmunk így és nem másképen gazdagodhatik általa.

Örömmel s a megelégedés érzetével szívünkben tekintünk egyleti életünk múlt esztendejére. A havi gyűléseinken mindig nagy számmal megjelent közönség előtt tartott felolvasások tárgyaiknál fogva érdekesek, gondosan kidolgozottak és vonzóak, a mint ezt azon körülményből is következtetnünk lehet, hogy a tisztelt közönség érdeklődése nem hogy csökkent volna, sőt még fokozódott irántok. Ezentúl is teljes igyekezettel azon leszünk, hogy irodalmi színvonalunk a művészi alkotás verőfényes magaslatain húzódjék s látkörünk az emelkedő úton mindinkább táguljon. A magyar színészet évszázados megalapítását irodalmi társulatunk méltólag ünnepelte meg. Az erdélyi részek hazafias törvényhatóságaihoz, városaihoz, pénzüzetéhez intézett kérésünkre társulatunk alapvagyonának gyarapítására, már eddigelé is, több alapítvány tétetett s biztat a reménység, hogy ezek számát a jövő egyleti évben nyilvánuló áldozatkészség szaporítani fogja. Kolozsvár jelentékeny alapítványa méltó a régi Erdély egykori fővárosa nemzeties és kulturális hagyományaihoz. Különös hálára kötelezte irod. társaságunkat lánglelkű zeneszerzőnk s költőnk, Zichy Géza gróf, ki javára egyikét azon hangversenyeknek rendezte, melyek a jelen voltak emlékezetében maradnak, s melyeket azok életök boldog órái s örvendetes eseményei közé számítnak. Fogadja e nemes gróf hálánk kifejezését!

Az igen tisztelt közönség pedig fogadja társulatunk nevében kifejezett szives köszönetemet azon folytonos érdeklődésért, melylyel társulatunk iránt lenni meg nem szűnik. Ez az érdeklődés adja, s biztosítja igyekezeteink egyik legszebb, legbecsesebb jutalmát.

Szivesen üdvözlöm az itt megjelentek mindegyikét s ezzel az «Erd. Irodalmi Társaság» f. évi közgyűlését megnyitottnak nyilvánítom.

II.

Ferenczi Zoltán titkári jelentése

az Erdélyi Irodalmi Társaság 1893. Junius 4-én tartott V. ünnepélyes közgyűlésén.

Tisztelt hallgatók!

Társaságunk a lefolyt évben fönnállásának 5-dik évét érte meg, mely a fölolvadások sikere s városunk közönségének érdeklődése tekintetéből nem áll az előbbi évek mögött. Bizonyítja az előbbit előadásaink sora, az utóbbit az az érdeklődés, melylyel közönségünk e felolvasásokat állandóan kísérte.

Az ez évben tartott havi 8 felolvasó ülésen társaságunk tagjai a következő felolvasásokat tartották: *Apáthy István: Régi dal, Téli éj Sorrentóban, A narancsfa, A boldogság szigete, Firdüzi és a lilium, Mesét hallék, Madár a pinczelakban* (költemények); *Brassai Sámuel: Plutarchos: Egészségügyi szabályok* (fordítás); *Csernátoni Gyula: Katona József emlékezete* (érték.); *De Gerando Antonina: A XX. század középiskolái* (értekezés); *Endrődi Sándor: Árny, A szél* (költ.); *Felméri Lajos: Nők a társadalomban* (ért.); *Ferenczi Zoltán: A kolozsv. magy. színészet története 1821-ig*; *Gyarmathy Zsigáné: A minta-ember* (rajz Debreczeni Mártonról); *Hegedüs István: Nemzetébredés* (költ.); *Hegyesi Vilmos: Elbeszélés*; *Jakab Ödön: Isten, A tilinkó* (költ.); *Jékey Aladár: A csepp, Hóry Bélánál, Hangok a faluban* (Valami van a szivemben, Nem tudtam én eddig, Eladó lány ablakában, Nézlek nézlek), *Egy dal a másvilágról* (költ.); *Kozma Ferencz: Teck herczeg és családja életéből*; *Kuun Géza gr.: Elnöki megnyitó* (két-szer); *E. Kovács Gyula: Dicsköltemény* (az erdélyi színészet 100 éves jubileumára), *Fenyves alatt, Vizes, fojtó, sötét falak, Tavasz felé, Mégis fakad* (költ.) és *Visszaemlékezések* (rajz); *Malonyai Dezső: Rajz*; *Petz Vilmos: A költő, Öregség, Vigasz, Boröntés, Tanulás, A béka* (költ.-fordítások Athanasios

Christopulos új görög költőtől); *Petri Mór*: *A vén körtefa, Múló élet, Elhatározás, Égi utak, Bujdosás, Felhő suhan, Avarban, Apad szívünkéből, Hát van-e még tavasz?* (költ.); *Sebesi Jób*: *Fer bolyongjunk, Csak egy dalt még, Az én tavaszom. Honvágy* (költ.); *Sebesi Samu*: *Tek. Szerk. ur!* (rajz); *Szamosi János*: *Egy régi görög álmoskönyv* (ért.); *Szász Gerő*: *Az öreg honvéd, Márcz. 15-én* (költ.); *Szádeczky Lajos*: *Mihály vajdáról, Emlékbeszéd Salamon Ferenczről*; *Tutsek Anna*: *A nemézés* (elbesz.). Vendégeinktől bemutatott dolgozatok a következők voltak: *Bede Jób*: *Izidor a cukorkákkal*; *Eisler (Enyedi) Mátyás*: *Egy exotikus irodalomról*; *Felszeghy Dezső*: Részlet a „Trónért“ cz. tragoediából; *Gyalui Farkas*: *Nők a kávéházban*; *dr. Nagy Mór*: *Fordítások Lenauból*.

Bemutattak e szerint tagjaink havai üléseinken 45 verses (ebből 6 fordítás) és 16 eredeti s egy fordított prózában írt művet, összesen 59 dolgozatot; vendégeink 1 drámai, 5 verses (fordított) és 3 prózában írt, összesen 9 dolgozatot. Az előadások száma tett 71-et, melyekből fordítás volt 12, eredeti 50. Az összesből költemény volt 50, drámai 1, aesthetikai és irodalomtörténeti szakbavágó 13, elbeszélés és rajz 7.

Ezek mellett ki kell emelnem társaságunk működéséből, hogy 1892. nov. 11-én, azon a napon, melyen 100 évvel előbb az erdélyi színészet kezdődött s egyszersmind a legjelesebb magy. tragoedia írója, *Katona József*, született, társaságunk a városház nagytermében ünnepélyes ülést tartott, melynek tárgyai voltak: *Kun Géza* gróftól: Elnöki megnyitó; *Ferenczi Zoltántól*: Az erdélyi színészet története 1821-ig; *Csernátoni Gyulától*: *Katona J.* emlékezete; *E. Kovács Gyulától*: Dicsköltemény az erd. színészet 100 éves évfordulójára. Az ülésen városunkból és városunk vendégeiből nagy közönség vett részt s az ott előadott dolgozatok «*Emlékkönyv az erd. irod. társ.-nak a kolozsv. magy. színészet 100 éves évfordulóján tartott ünnepélyes felolv. üléséről*» cz. a. meg is jelent.

A lefolyt évben társaságunk új tagokkal egészítette ki magát; rendes tagjaink közé igtattuk: *dr. Szádeczky Lajost*, *br. Kemény Endrét*, *dr. Apáthy Istvánt*, *dr. Petz Vilmost*, *Petri*

Mórt, kikkél r. tagjaink díszes sora 45-re növekedett. Tiszteletbeli tagjaink közül meghalt a magyar tudományosság egyik legelső dísze, *Salamon Ferencz*, kinek érdemeit Szádeczky Lajos tagtársunk lesz hivatva méltatni.

Választmányi üléseink határozataiból is meg kell néme-lyeket említenem. Ezek közé tartozik az, hogy decz. 1-én egy bizottságot küldtünk ki, melynek hivatása volt társaságunk pénzalapja részére egy estély rendezése. Ez az estély a színházban tartatott meg olyformán, hogy a kiküldött bizottság fölkérésére gr. Zichy Géza saját zeneműveiből több részletet személyes vezetése alatt adott elé. A fényes díszletekkel és élőképekkel tartott előadás 2 estén töltötte meg a színházat s az erkölcsi siker mellett szép anyagi eredménye is volt. Legyen itt is köszönettel említve a közreműködők szivességét. Elhatározta továbbá társaságunk, hogy a folyó év őszén a Jókai Mór írói működése 50 éves évfordulójára emlékünnepet rendez; üdvözölte a szegedi Dugonics-társaságot; képviseltette magát az Arany-szobor leleplezésén; az E. M. K. E. deési nagygyűlésén.

Ezek mellett ebben az évben nem vesztettük el szemünk elől azt a célt, hogy társaságunk működése csak egy megfelelő alaptőke birtokában lehet sikeres. E végből hazarészünk városaihoz, megyéihez és nagyobb pénzintézeteihez felszólításokat intéztünk alaptőkének gyarapítása végett, melyeknek kellő sikere lett. Alapítóink lettek: *Kolozsvár városa* 5 éven át évenként fizetendő 100 frttal, továbbá 50 frttal: özv. br. *Wesselényi Istvánné*, *Szenkovich Márton*, *Ditrői Mór*, *Weiss Mór*, *Csikvármegye*, *Kolozsm.*, *Szolnok-Dobokam.*, *Torda-Aranyosm.*, *Erzsébetvárosa*, *Torda városa* törvényhatósági bizottságai, a kolozsvári *Takarék-pénztár* és *Kisegítő-pénztár*, a deési *Takarék-pénztár*. Ezekkel alapítványaink száma 8-ról 36-ra szaporodott. Összes alapjaink összege 2181 frt, melyből tényleg be van fizetve 1631 frt 84 kr. Csekély összeg még mindig, de már biztató a jövőre nézve.

Ezekben kívántam társaságunk működésével beszámolni; nem nagy eredmények; de sikert ígérők s lelkes közönségünk támogatásával fogunk is sikereket felmutatni, erről meg vagyok győződve.

III.

Firdúzi és a líljom.

Sírászi rózsafák alatt
Abul-Kaszem-Manszúr szivébül
Szerelmi dalra dal fakadt, —
És csattogott hozzá a búbiül:
Bimbó gyanánt fesel
Ajkán a sok ghazel.

* * *

De ím, nemtő lebbent elő,
Így zengve: „Oh, Firdúzi!
Hol nap jár, nyugvó-fölkelő,
Sehol se lesz oly kincshalom,
Mint a tiéd, oly gazdagon
Élhetsz dicső Firdúzi.
Akarsz-e kincset
Akarsz-e nagy hatalmat?”

— Akarok! „Menj tehát,
Szomszédban erdőtisztás: állj meg ott,
Hol Salamon, a bölcs, is nyugodott
Egy nyári délen át,
S a nyár hevétől üdülést talált.
Háláljakép, hogy távozek,
Csodás varázsu gyűrűjét
Fölesúsztatá, mint hosszú, finom újra
Egy líljomszárra, bimbaját
Átfűzve így a karikán. --
Eltávozott ő azután
S a gyűrűért nem jött el újra.
Ma, csak ma még van ott, hogy elvegyed,
Ma még a kincs, mi véle jár, tied!”

* * *

Firdúzi útra kelt
 S a líljomszárra lelt
 Szomszéd ligetke árnyán.
 A gyűrű is valóban ott,
 A líljomszáron csillogott,
 Mint hosszu, finom újjon. —

Ott is maradt tovább
 A költő nézte, nézte,
 De már le nem vevé,
 Nem vitte rá a vágy,
 Kincs, hatalom se lett övé:
 Mert azalatt a bimbó
 Teljes virággá fölfakadt,
 S úgy nem vehette le a gyűrűt,
 Hogy meg ne sértse a szirmokat!

Haraszti, 1887. július 4.

Mesét hallék . . .

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mesét hallék a piczi fénybogárról.
 Lelkének párt a földön nem talált;
 De vonzá az elérhetlen s a távol:
 Szerette hát a hajnal csillagát.

* * *

Nem látta társait s a harmatot,
 Mely a fűszálon érte reszketett,
 De nézte azt, ki menybolton lakott,
 És bíborágyba ott ereszkedett.

*

A balga! Hisz a mindenség törvénye
 Nem változik, bogárka ha sovárg:
 Nem bántja egy húnnyó sziporka fénye,
 Azért a csillag tündököl tovább.

*

De mégis, én boldognak, bölcsnek hívlak,
 S a szívem rajtad, féregen okúl:
 Elérhetetlenül is jobb a csillag,
 Mint földi szikra, könnyü birtokul.

Nápoly, 1887. május.

Madár a pinczelakban.

Künn ólmos eső csöppre csöppen,
 Az utcza csupa bűz, salak,
 De fölzendűl zord őszi ködben
 Madárdaltól a pinczelak.

Dalt itt mi költhet? A dalosra
 Rongyok közül nyomor mered,
 Itt szenvedők szomorú sorsa
 Kiált csupán válasz helyett.

Emlék talán? — a múlt a távol?...
 Világra is kalitba' jött:
 Nem lát tavaszt e szűk sikátor
 Ódon, magas házak között.

Reménység tán, mi dalra készti?
 A puszta vágy is szárnyat ad...
 De nem tud mást, sorsát nem érzi,
 Ő nem kizánhat szebb tanyát.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mégis dalol; dalol, mint költő;
 Mert örökségül rá maradt:
 Mit őseinek szabad erdő,
 Sugallják néki e falak.

S a mély odúból égre fölzeng,
 Nem emlék, vágy, nem is remény:
 Veszendő szívben az örök szent,
 Egy öntudatlan érzemény!

Budapest, 1886. okt. 20.

Apáthy István.

IV.

Salamon Ferencz emlékezete.

Felolvastatott az Erd. I. Társ. 1893. június 4-én tartott V. ünnepélyes közgyűlésén.

Mikor a fiatal ember az érettségi vizsgálatot letette és pályát választva az egyetemre jó, a tanárok közül rendszeren már előre kiszemel egy-egy kiválóbbat, a kinek hallgatására különösen vágyakozik s a kit előre mintegy követendő mintaképül választ.

Ilyen eszményképem volt nekem — ismeretlenül már — 18 évvel ezelőtt *Salamon Ferencz*, midőn a szepes-iglai főgymnasiumban a történelmet Pákh Károly jeles tanárunk (a Pákh Albert öcscse) előadásaiból megkedvelvén, magam is tanári pályára vágyva, a budapesti egyetemre készültem. Hiába mondogatta édes anyám: messze van az a Pest, eredj inkább a közeli Kassára vagy Sáros-Patakra jogásznak; a Salamon vonzereje erősebb volt, mint a szülőföldé s követtem a költő példáját és szavait:

Vágyaimnak sólyom-szárnya támadt

Oda hagytam kis lakom s anyámat!

Alig vártam az első történeti órát. — Megérkezett. — Salamon nehézkesen lépdelt a terembe s ült le a katedrára. Éles, apró fekete szemeit végig jártatta az új tanítványokon s megkezdette első első előadását — vontatottan, döcögősen.

Külsője nem felelt meg a képzeletben alkotott eszményképnek: alacsony termet, erőteljes, kerek idomokkal; fényes, göndörségre hajlandó, sötét fekete haj, duzzadt orr, ritkás bajusz és rövidre nyírt szakál.

De ez az arcz, midőn szája beszédre nyílt s szemében megvillant a lángész szikrája, nagyon kellemessé, vonzóvá alakult

át. Főként magán társaságban, ha ragyogó humorát csillogtatta s kaczagott hozzá oly jóízűen, hogy apró szemei szinte eltűntek a nevető arcz gömbölyűségében, magával ragadott mindenkit.

Az előadásnak nem volt nagy mestere. A mily szépen írt, ép oly nehezen, csaknem akadozva beszélt. De a mit mondott, az mind színarany volt.

És ő jól tudta azt, hogy az előadás külső formája neki gyenge oldala; és e miatt is sokkal inkább szerette a seminariumi oktatást, a hol nem a nágyszámú hallgatóságnak kellett beszélnie, előadnia; hanem az igazi tanítványok kisebb, de válogatott csapatát vezethette be az ő mélyre ható történetkritikai módszerébe, az önálló történetkutatás és írás titkaiba.

Mintha csak önmagára gondolt volna, midőn egyszer a XVI—XVII. évszáz történetíróiról beszélvén, ezeket mondotta: »Vannak, a kik kitűnően írnak, de beszélni nem tudnak. Viszont némely ember igen szépen beszél, de írni nem tud. Vegyünk egy mindennapi példát. Hány asszony van, a ki kiállhat bármely szónokkal; de ha leül levelet írni, alig tudja elkezdni.«

Salamon azt tartotta, hogy a fiatal embernek az egyetemen legelőbb is azt kell megtanúlnia, hogy hogyan kell tanulni. Ezt pedig a seminariumi oktatás által lehet inkább elsajátíttatni, mint a nyilvános előadásokon. Azért kétszeres örömmel üdvözölte az eszmét, midőn a bpesti egyetemen a seminariumi oktatást a régi tanárképezdei helyett rendszerezítették. A seminarium fogalmát így magyarázta meg egy találó tréfás ötlettel tanítványainak:

— »No hát tudják-e mi az a seminarium?

— Hát az, hogy eddig én dolgoztam s önök pipáztak; most majd én pipázom s önök dolgoznak.«

Az *önmunkásság* volt az, a mire mindig sarkalta tanítványait.

»Az egyetemi *szóbeli előadásra* nézve megjegyzem — úgymond egyszer előadásán, a mint azt, gyorsírással tett, kegyelettel őrzött jegyzeteimben olvasom — hogy az valamint semmiféle tudományra, úgy a történetre sem elegendő. Igaz, hogy kényelmesebb hallgatás által tanulni, mint olvasás által;

de itt sem lehet jóllakni a más szájával. Ha az ember maga nem dolgozik rajta, kimegy a fejéből. Magam kétszer hallgattam botanikát, de nem lévén hajlamom a bogarász-féle dolgokhoz: maradt általános fogalmam róla, de igazában semmit se tudok belőle. — Míg az ember maga nem lát hozzá valamihez, tudni nem fogja. A tudományban is csak a kezdet nehéz. Ha az ember egy ideig foglalkozik valamivel, részint megszokja, részint kedvet kap hozzá: *az étvágy az evéssel jő meg a tudományban is.*»

A fő dolog, a mire Salamon mindig a legfőbb súlyt fektette: *a gondolkodás, az ítélet, a kritika.*

Salamon, mint maga mondja egyik könyvében, le szokta törölgetni az emlékekről a port és tiszta ablaküvegül használja azokat, hogy valóságot láthasson rajtok keresztül. «Egy hiteles adat ablak, mely távoli perspektívát nyit, egy hamis adat pedig a szem elébe tartott papirdarab, mely egész tájra nézve vakká teszi.»¹⁾

»A történet-tanulásnál — úgy mondja — éppen úgy, mint a természettudományok tanulásánál, mindig a gondolkodás, az ítélet kell hogy a főszerepet játszsza. Az ember mindjárt dolgot ad az ítélésnek, mihelyt azt kérdi, hogy miért történt ez vagy amaz? — Ha a dolgok okát keressük, az által érdekebbé válik a tárgy s a mit így megértett az ember, azt többé nem felejtí el. Nem az emlékező, de az ítélőtehetség fő a történettánulásnál. Sokszor a nagy emlékező tehetség az ítélőképesség rovására van. A bámúlatos emlékező tehetségre nincs is szükség; azért vannak a kézikönyvek, hogy a szükséges adatot felüsse az ember.«²⁾

Azért méltán elítéli Salamon az olyan történettánítást és írást, a mely az időrendre, a nyers adatokra, a dátumokra és nevekre fekteti a főszúlyt. Az ő módszere e helyett abban állott, hogy tárgyak szerint csoportosítsa a történelem anyagát. Külön tárgyalja az *alkotmánytörténeti* dolgokat (a mire mindig kiváló súlyt fektetett); a *hadí eseményeket* (a melyek-

¹⁾ Budapest története II. k. 88.

²⁾ Ezek az idézetek egyetemi előadásai után gyorsírt jegyzetekből vannak lehetőleg szó szerint véve.

nek megértésére mélyre ható katonai, stratégiai külön tanulmányokat tett); külön az *egyházi* ügyeket stb. Mert úgy volt meggyőződve, hogy így az ember sokkal világosabban látja a fejlődést, jobban megmarad az emlékező tehetségben és a gondolkozásra is több anyagot nyújt.

Így tanultuk mi Salamontól a magyar történelmet, nem a dátumokon és neveken nyargalva, hanem mindenben a szellemet, az értelmet, az emberiség fejlődésének, haladásának törvényeit, a logikát: a mint az ő kedvelt kifejezése nevezte, „*a dolgok természetét*“, az igazságot keresve.

Mert ő (ifjú korában matematikai tanulmányokkal foglalkozván) jó korán megtanulta, hogy »a természetben mindenütt van rend s mindenben van törvény; csak tulajdon gyöngeségünk, ha fel nem találjuk.«¹⁾

Ezt a mindenben uralkodó törvényt s igazságot kereste ő a történelemben is, és pedig oly éles ítélőtehetséggel, hogy valóban bámúlatos eredményeket ért el. Az ő szelleme világa behatolt oda is, hol előtte mindenki csak a sötétben tapogatózott. Történelmünk számos tévedését igazította helyre, hiányát pótolta s mondhatjuk, egész történetírásunk módszerét, irányát s szellemét megváltoztatta, üdvösen reformálta.

Alig van történelmünknek oly korszaka, melyben valami maradandót, mondhatnók örökbecsűt ne alkotott volna s a melyre nézve új eszméket ne hirdetett volna — kathedráról, vagy íróasztalától.

Magyarország földje legrégibb története, a rómaiak itteni uralma megírására alkalmat nyújtott neki a fővárostól 1870-ben nyert ama megbízatása, hogy írja meg *Budapest történetét*.

1878-ban jelent meg ebből az első kötet, a melyben Salamon, a páratlan történetírón kívül kitűnő geolognak, régésznek és hadi taktikusnak bizonyította magát. Mert mindezeket a tudományokat segítségül hívta és behatóan tanulmányozta, hogy Budapest és vidéke régi történetét, őskori szereplését, történeti hivatását, földje, vidéke természeti alakulásaiból, a természetes közlekedési vonalak irányából kiismerje, azután megalkossa a rómaiak uralmának képét a dunántúli régi Panno-

¹⁾ „Magyarország a török hódítás korában“ előszavában.

niában s rekonstruálja annak fővárosát, Aquincumot; ennek általános képét, épületeit, castrumát, belkormányzatát.

És ez neki úgy sikerült, mint hasonló feladat magyar történetírónak soha sem. Pedig nem valami ember feletti eszközökkel érte el ezt, hanem éles ítélőtehetségén kívül azzal, hogy minden más tudományt segítségül hívott feladata megoldására. »A legnagyobb elégtételek egyike volt a római korszakról írt kötetemnek, hogy megjelenése után rendszeres ásatásokhoz fogtak«, mondja Salamon.¹⁾ Mert akkor kezdette Torma Károly a főváros megbízásából az aquincumi ásatásokat. Salamon mindegyre ott volt Tormával a kiásott amphitheatrum s a fürdők falai között, a »Krempel-malom« főhadi szállásán a talált régiségek mellett — s az ó-budai „*Kék csillag*“ fogadóban, a kedélyes áldomásoknál. E klasszikus és modern földön sok jó időt töltöttünk mi a történelem és régészet bohémjei akkoriban Salamon Ferencz és Torma Károly szellemes társaságában.

Budapest történetének II. és III. kötetében aztán megírta a népvándorlás, a magyar honfoglalás, a városok keletkezése s általában hazánk történetét Mátyás király haláláig.

Ez tulajdonképen nem annyira a főváros külön, mint az egész ország általános története.

A népvándorlás korából van neki külön is egy kiválóan szellemes kis értekezése arról a sokképen vitatott kérdésről, hogy «*Hol volt Attila főszállása?*»²⁾ Tették ezt mások Székely-Udvarhelyre (az ott lakó Benkő József), Szegedre (az ottani Dugonics), Debreczenbe (püspök történetírója Révész Imre), Gyulára (a város történésze, a jó öreg Magyarósy). Végül Budapest történészei Ó-Budán adtak Attilának főhadiszállást magyar vendégszeretettel.

Salamon megfosztja Budát ettől a dicsőségtől és az Attila udvarába utazó görög követ Priscus Rhetor útleírása alapján, mértföld- és időjelzővel, compassal és egy jó látcsóval a kezében szerencsésen elérkezik — Szegedre, mint az Attila fővárosába. E munkája végén mondja ama minket közelebbről érdeklő jelentős szavakat, hogy «*akár rokon a hún a magyar-*

¹⁾ Budapest. Szemle 1887. 49. 303.

²⁾ Századok 1881. 1—39. l.

ral, akár nem: a hún történet hozzá tartozik Magyarország történetéhez.»

Budapest történetének II. kötete is egészen új, eddigelé jó részt nem hallott eszméket hirdet és olt be hazánk történetébe. Kimért időnk nem engedvén meg a részletezést, csak néhány főbb momentumot emelek ki. Ilyenek Buda és Pest nevének és a középkori helynevek magyarázata; a honfoglalás történetének kritikája. A honfoglalás kezdetéről külön tanulmányt is írt, midőn a millenium évének megállapításáról lévén szó, az Akadémia őt is megbízta véleményadásra.¹⁾ Ő a magyarok beköltözését 897-re s a honfoglalást 898-ra magyarázta a fenmaradt egymásnak ellenmondó tudósításokból, míg Szabó Károly 889-re, Pauler Gyula 895-re a beköltözést, 896-ra a honfoglalást.

Azután a városok keletkezéséről írt fejezet egyik legértelmesebb része Budapest történetének. Itt megfejt a százok betelepülésének okát (keresztes hadak töredéke), czélját (határőrzés), és jellegét (ellentétben a nagy német tendenciákkal).

Az Anjouk alatt a város kereskedésének története a kimagasló. Itt pl. hogy egy jellemző apróságot hoznak fel, a budai kofákról olyan érdekes genre képet fest, hogy képíró sem festhetne különbet. Mátyás alatt az ő királylyá választása s a fejedelmi palota leírása mester-remek.

A III-ik kötet, mely kútfő-bírálatokat tartalmaz, többek közt nagybecsű tanulmányt hoz a «pénz, suly és érték» meghatározásáról. Itt olvasható Salamon egyik leggenialisabb kritikái czikke és felfedezése a «Mátyás király castrumá»-ról, melyben kimutatja, hogy Mátyás királynak az az állítólagos (Heltaitól Horváth Mihályig minden történetíró által hirdetett) 40.000 tanulóra építeni kezdett egyeteme nem volt egyéb, mint egy római mintára épült táborhely.

Salamon többi, már említett s még említendő munkáiban is hazánk történetének legnevezetesebb kérdéseivel foglalkozik. Úgy, hogy elmondhatjuk, hogy ha összefüggően és külön nem is írta meg (mint Horváth Mihály vagy Szalay László) Magyar-

¹⁾ A honfoglalás éve. Bpest, 1883. 48. 1.

ország történetét: annak minden részében alkotott valami újat, örökbecsűt. Új eszméket, szempontokat hirdetett és oltott be történetünk szellemébe, melyek azt az addiginál magasabb fokra emelték. Horváth Mihály sokoldalúsága, Szalay László mélyebbre ható ítélete egyesülnek és fokozott mértékben nyilvánulnak Salamon műveiben, melyek külső forma, a nyelvezet szépsége, világossága, töről metszett magyaros zamata és egyéni jellege által is kiváló helyet foglalnak el irodalmunkban.

Salamon szelleme soha sem nyugodott meg egy tudomány-szakmában. Mintha fel akarta volna ölelni az egész szellemi világot, mindig újabb s újabb hódítási terere vágott.

Gyermek-ifjú korában, midőn a szülei háztól a dévai ref. papi lakból (a hol 1825. sept. 4-én született) az enyedi collegiumba került és ott a »kolegyom-czipón« élve, tanulmányait végezte, a *mathematikához* volt legtöbb hajlama s a szabadságharcz lezajlása után (melyben maga is activ részt vett, mint tüzér, s Csucsánál meg is sebesült) egy évig tanította is a matematikát a nagykörösű főgymnasiunban (1854/55-ben). Mindig előszeretettel emlegette később is, hogy mily passioval bíbelődött ő egykor a logarithmusokkal, egy új logarithmusi táblát is szerkesztvén. Majd Pestre kerülve, az 50-es évek politikai dermedtsége idején felcsapott *újságírónak* és *publicistikai* működésén kívül leginkább a *szépirodalommal* foglalkozott. Ezen a téren is maradandó becsű munkákat alkotott. *Arany* Jánosról, *Petőfiről* írt aesthetikai tanulmányai a legkitűnőbbek közzé tartoznak, ezekről a nagy költőkről eddigelé megjelent irodalmi termékeink között. Ezek alapján választotta a M. Tud. Akadémia 1859-ben tagjává, a melynek nyelv- és széptudományi osztályában *Csokonai* Dorottyájáról tartott essay-jével foglalta el székét.

A politikai élet ébredésével a 60-as évek elején, Salamon ismét műzsát változtatott: átpártolt az irodalom most már több tanúlással kecsegtető és a közügyre több praktikus hasznot ígérő más ágához, a történetíráshoz.

Érdekes, hogy miként lett történetíróvá? A »Bp. Szemle« szerkesztője, Csengery Antal felszólítására a 60-as évek elején könyvismertetéseket akart írni történeti munkákról. Legelőbb

is a török hódoltságra vonatkozó újonnan megjelent könyveket vette elő; de látván, hogy ő ezekből a török világ képét Magyarországon meg nem rajzolhatja, maga kezdett önálló kutatásokat és tanulmányokat tenni és ennek köszönjük 1864-ben megjelent „*Magyarország a török hódítás korában*“¹⁾ cz. nagybecsű munkáját, a mely a török világ képét minden oldalról (a hadászat, békeügy, török városi élet, adóztatás, vallásügy, közigazgatás stb. terén) élénk varázsolja. Tartalmasabb történeti munka nem jelent meg egyhamar, sem azelőtt, sem azután; úgy, hogy midőn ez 1883-ban új kiadást ért, az Akadémia 1888-ban 200 aranyos nagy jutalmával tüntette ki, mint az utóbbi hét éves cyklus legjobb történeti munkáját.

Szoros összefüggésben állott e munkája egy másikkal, a *Zrinyiek történetével*, a mely őt a török hódítás tanulmányozására ösztönözte. Tulajdonképen irodalomtörténeti tanulmányt készült írni a költő Zrinyi Miklósról s a végén megírta nem ennek, hanem őseinek, a Brebiri grófoknak s főkép a *szigetvári hősnek* életrajzát. És ez nem csak életrajz (a mit egymagában Salamon nem sokra becsült), hanem Dalmátia s Horvátország és e tartományok Magyarországhoz való viszonyának története s a török horvát- és tótországi hódításainak rajza.

Ez volt a híd, melyen Salamon az irodalomtörténet mezejéről a történetírásra átment. Ő maga így ír erről: »Az ötvenes évek derekán . . . irodalomtörténeti tanulmányokhoz fogtam s kezdtem az adatgyűjtést az epikus Zrinyi Miklóson s az általa époszhőssé magasztalt szigetvári keresztes vitézen folytatva a történelmi irányt, állott elő később két történelmi művem: egyik a kort rajzolja a török hódoltság idején, másik a Zrinyi-család régibb történetét. De az irány folytatása messze vezetett el a kiindulástól. A politikai történelmi tanulmányoknak eleinte idegen, de később nagy szellemi áldozatok nélkül el nem hagyható területén kellett megmaradnom. *A híd e szerint, melyen a történelmi térre átmentem, Zrinyi a költő élet-*

) Ennek az előszavában maga beszéli el az itt röviden előadottat.

rajza lett volna, melyet azonban be nem fejeztem s alig is remélhetem, hogy valaha megírjam.«¹⁾

Ezek a munkák avatták végleg Salamont történetíróvá. 1863-ban már az Akadémia történettudományi osztályába lépett át s ettől fogva egymást követték becsesebbnél becsesebb történeti művei. 1864-ben »Magyarország a török hódítás korában, 1865-ban »Az első Zrinyiek«, 1866-ban »A magyar királyi szék betöltése és a pragmática sanctio«, 1867-ben »Két magyar diplomata a XVII. századból.« Az utolsó a *szőnyi béke* (1627.) története, Bethlen Gábor követének *Toldalagi Mihály*-nak és Esterházy Miklós nádor követének *Tassi Gábornak* naplóival és jelentéseivel.

Ezek emelték őt a budapesti egyetem magyar történelmi tanszékére 1870-ben, hol oly nagyhatású működést fejtett ki egy az addiginál merőben új, történetkritikai iskola megteremtésével és új történetíró nemzedék nevelésével. A fiatalabb, kiválóbb történetírók munkáin mindeniken meglátszik a Salamon módszerének, iskolájának és műveinek hatása, sőt legjobb történelmi tankönyveink is most már az ő csoportosító és eszméket hirdető történetíró elvei szerint vannak szerkesztve.

Ettől az időtől aztán állandóan hú maradt Clio-hoz. Ezután csak a történelem múzsája és udvarhölgyei (a történelem segédtudományai) körül forgolódott és tett közöttük nagy hódítást. Pedig mennyien vannak?! Salamonra nézve annyi volt, a hány tárggyal a történelem érintkezett. Legélesebb kritikusa azt mondja róla, hogy »Salamon Ferencz élénk szelleme mindenféle tárgyat felölel. Az egész magyar történelmet bekalandozza, sőt még a történelem közelebbi, távolabbi segédtudományaira is kiterjeszkedik s azoknak nem mindig legkönnyebb kérdéseit feszegeti.«²⁾

Maga Salamon is önérzetesen hivatkozott erre egy méltatlan megtámadtatás alkalmával. »Bátran elmondhatom, — úgymond — hogy egyetlen magyar történetíró sem volt, ki

¹⁾ Halotti beszéd gr. Zrinyi Miklós fölött 1664-ben (felolvasás a Kisfaludy-Társaságban). Bp. Szemle 1886. 404.

²⁾ Budapesti Szemle 1886. 48. k. 457. *Pauler* Gy.: Salamon f. legújabb munkája.

annyi segédeszközt használt volna, mint én.»¹⁾ Tanítványait is arra buzdította, hogy «bármely tudományszakból jön elő valami, nem kell visszariadni tőle; egy kis utánjárással megtalálja az ember. A mai történész idejének nagy részét foglalja el, hogy az embernek hol egyik, hol másik szaktudományban kell felvilágosítást keresni. Ha van az embernek egy bizalmas szakembere, útbaigazít.»²⁾

Az ő sikereinek titka nagy részt ebben rejlik.

A mint a régészetben *Torma* Károlylyal, — úgy consulált ő pl. a hadászati dolgokban a jeles hadvezérrel, — *Görgei* Arthúrral és a még akkor nálunk oly hirhedtté nem vált és Salamon által kitűnő stratégiának emlegetett *Janszky* tábornokkal. De áttanúlmányozta a hadtörténelem jelesebb műveit is. Maga mondja, hogy «ha pl. Kmetty tábornok ide nem ajándékozta kis hadtudományi könyvtárát az akadémiának, a magyar hadi történeletről szóló értekezését meg nem írta volna.»³⁾ Pedig egyik legbecsesebb munkája Salamonnak ez a vezérek korabeli magyar haditörténeletről szóló örökbecsű tanulmánya, a mely a honfoglaló magyarok hadi szervezetét, fegyverzetét, hadi taktikáját, sőt állami és társadalmi szervezetét egészen új, tündöklő világításban tárja szemünk elé.⁴⁾ Apotheosisa ez honfoglaló őseinknek, a leghitelesebb kútfők egyike, Bölcs Leo bizanci császár Taktikája alapján. Ez fejt meg, mért volt oly ellenállhatatlan hódító nemzet a magyar a honfoglalás után egy félszázadig.

Ez Salamon tanári és írói egyéniségének jellemrajza dióhéjba szorítva.

II.

Salamonnak a magánéletben is eredeti, erős és characteristicus egyénisége megkívánja, hogy róla ne csak mint *tanárról* és *íróról*, hanem mint *emberről* is megemlékezzünk.

1) Budapesti Szemle 1887. 49. k. 148.

2) Jegyzeteimből.

3) Bp. Szemle 1887. 49. 148.

4) A magyar hadi történelethez a vezérek korában. Századok 1876. évf. és külön, Rudolf trónörökösnek ajánlva,

A magán-életben Salamon maga volt a megtestesült puritán egyszerűség, szerénység.

Semmit sem gyűlölt annyira, mint a nagyképűséget, a nagyzolást, a reklám-hajhászatot. Neki bőven kijutott a népszerűségből (magasabb értelemben, a művelt nagyközönséget értve) tudományos érdemei és egyéni rokonszenves jellemvonásai alapján; de a népszerűséget soha sem kereste, sem az irodalomban, sem az életben. Az irodalomban divatos áramlatoknak nem hódolt. A sajtóban pl. egyedül ő védelmezte hévvel és lelkesedéssel annak idején a bosnyák occupatio eszméjét. Andrassy grófnak, akkori külügyministerünknek, nagyon jól esett, hogy az ország legelső történetírója kél a sajtóban politikája védelmére. Andrassynak azonban nem volt befolyása ezekre a cikkekre, épúgy nem, mint a porosz-francia háború idején Salamonnak a «*Reform*»-ban írt németellenes cikkeire.

Általában mint a hogy a népszerűséget nem kereste, felfelé is független, önálló szeretett és tudott lenni. Érintkezett az ország legelső vezérférfjaival. Deák Ferencznek alkotmányjogi tanulmányai körül munkatársa volt. Deák híres húsvéti cikkét ő írta sajtó alá Deák diktálása után s nem ok nélkül hiszik, hogy része van neki is abban. Deák Ferenczczel való összeköttetése, az alkotmány visszavívásáért folyt küzdelmek történeti érvekkel támogatása adja az impulsust neki, hogy megírja «*A magyar királyi szék betöltése és a *pragmatica sanctio* történeté*»-t. 1867 óta szerkesztője volt a hivatalos «Budapesti Közlöny»-nek, a mely akkor nemcsak hivatalos közlésekre szorítkozott. Volt tehát elég érintkezése az ország vezérférfjaival, de ez csak irodalmi volt. Nagy urakkal nem szeretett egy tálból cseresznyét enni. Így pl. miniszerelnök hivatalos principálisának a magán személyével, illetőleg az Andrassy-család múltjával annyira nem törődött, hogy midőn Andrassy Gyula gr. halálával egy cikkemet olvasta az Andrassy-család székely eredetéről és múltjáról, azt mondotta rá: soh'sem tudtam, hogy az Andrassyak igazán székely eredetűek, azt hittem valami őrmény-faj, most már tisztában vagyok több olyan jellemvonásával, a mit eddig nem tudtam honnan származtatni.

A családi kör s a szűkebb meghitt baráti kör volt az ő otthona. A nagy társaságot nem szerette, gyűlésekre pl. alig járt, nyilvánosan szerepelni, felolvasásokat tartani nem szeretett.

Az egyetemi könyvtár volt az ő második otthona, a hol egy külön arra a célra berendezett teremben (a földszinti «kerek szobá»-ban) a történeti semináriumi órákat is tartotta.

Kedélyesen emlegette, milyen más világ volt ott hajdan, a régi egyetemi könyvtár légkörében, rozzant falai közt, a hol nem a jó «Sándor bácsi» s az ő «fehér rabszolgái» dirigáltak, hanem — az öreg Soltész nevű tudákos szolga, a tudományos kutatások censora és moderatora.

Ha Strabo földrajzát kérték tőle: adott helyette egy iskolai földrajzot, mert amaz már elavúlt, nem jó. Ha Vámbéry keleti tanulmányaihoz könyveket kért: az ó-testamentumot ajánlotta, mert abban minden benne van.

— Egyszer (beszélte Salamon) Verulamý Bacon egyik munkáját kértem az öregtől.

— Melyik szakmába tartozik? — kérdi az olvasók protectora.

— Mit mondjak neki, gondoltam: hát a logikák közé.

— Jöjjenek el másnap — felelte — majd kikeresi.

— Másnap kezembe ad egy iskolai használatra szánt kisded logikát.

— Szabadkoztam, hogy nem ez kell nekem, de az, a mit kértem.

— «Csak ezt tanulja meg, elég, ha ezt tudni fogja!»

Ilyen volt a könyvtári «csendélet» Pesten az 50-es években, s ilyen protectoratus alatt folytatta Salamon is az ő tanulmányait.

A 70-es évek vége óta künt a Városliget mellett a Damjanich-utczában lakott. Onnan járogatott be (többnyire gyalog vagy lóvonaton) a városba, egyetemre, könyv- és levéltárakba. Hetenként egyszer (rendesen csütörtökön) bent maradt ebédre s a «Virágbokor» cz. vendéglő külön termében meghitt asztalkörével élvezte a kolozsvári káposztát s az «Erdély gyöngyé»-t (obrázsai rizling) s barátaai az ő páratlan humorát és szellemét,

Az asztali örömöknek nagy barátja volt. Megtette azt egyszer, hogy Torma Károlylyal felment Pozsonyba — ebédelni: a híres konyhájú Palugyay vendéglőjébe, lecitálván oda Bécsből is egy-két magyar barátunkat. Bécsben épen a delegatio ülésézn, otthon azt mondták, hogy — a delegatio meghívására — valami fontos és titkos államügyekben mennek tanácskozni.

Az activ politikában tán ez volt az egyedüli részvétele Salamonnak.

Híresek voltak a 70—80-as években Pesten az irodalmi körökben Szilágyi Sándor történetírónk nevenapjai, egyetemi könyvtárigazgatói lakásán. Ezeken a pompás conviviumokon a Salamon szellemi rakétaiból egész tűzijáték került ki. Több ízben emlékkönyvet is szerkesztettünk egy-egy névnapi Tört. Életrajzot, vagy Tört. Tárt. Az 1888-ikiban olvasható Salamonnak egy humortól pezsgő verse, melyet Szilágyi Sándornak könyvtárigazgatóvá kineveztetésekor írt. Címe *«Szilágyi Sándor installátiójára könyvtárnoki polczra. (Historikus ének). Irta egy barát.»*

Az első ének «melyben versíró elmondhatja a hőssel születését és első viszontagságait» így kezdődik:

Tekintetes nemes Kolozsvármegyében,
A kecségés Szamos víznek lementében,
A születésemkor bakterkedő bagoly:
„Egész életemben“ — azt huhogta — „karmolj,
S őrizd a könyveket, meg ne egye a moly“.

Így historicusnak születve születtem,
S szorgalmas szerzéssel még gyermek az lettem,
Aviticus joggal, de meg kaparással
Tele volt a polczom vagy száz krónikással.

Punice esküdtem, nem gondolok mással,
Mint a megírottak újra írásával.
Hajh! de szót baglyomnak nem mindig fogadtam,
Hannibáli esküt, volt, hogy megtagadtam.

A vers aztán végig kíséri Szilágyit egész élete pályáján. Kolozsvárról Pestre megy s ott így beszélgeti:

„Pesten létem alatt történt sok furcsaság,
Mindig dongott nálam szebbnél-szebb társaság.
Írók és cigányok, nő-komédiások,
Pihenhettek tőlem poros krónikások!

Mily proportioban a bevétel hágott,
Ép olyba halmoztam kontót, adósságot.
„Mikor fizet?“ monda suszter ily csúfságot.
„Hogy kívánhat tőlem kend profétaságot?“

A *második ének* Szilágyi Sándor kecskeméti, majd kőrösi tanárságát mondja el.

A *harmadik ének* könyvtárigazgatóvá lételét.

„Ezernyolczszáz hetven és nyolczadik évbe
Jutottam véletlen egy szerencsés révbe,
Minden tudománynak üdvös-leldéjébe,
Mind a kilencz Muzsa huris-háremébe ...

Farkas-útca tornyán Athenae madara
Íme, mit hadara, félig sem badar a':
„Őrizd a könyveket, még ne egyé a moly!“
Hanem csak most lett az bizonyos, meg komoly.

A Szilágyi Sándor kis-svábhegyi nyaralója felszentelésekor szerkesztett albumban is van egy humoros közleménye török-magyar historiai levél formájában, XVII. sz. stylusban írva: „*Athnámé első Sándor de Szilágy kis-sváb-havaselvi vajdának*“ czimezve. ¹⁾

Kifogyhatatlan humora leveleiben is megnyilatkozott. Álljon itt mutatványul egy pont 1887. jul. 8-án Gasteinból hozzám írt (nyomtatás alatt lévő «Kisebb történeti munkái» felől szóló) leveléből.

«Kedves Collega! Remélve, hogy levelem még Pesten találja önt, s remélve, hogy szép calligraphicus sorai engem, ki még 10—12 napig eszem az önkénytes száműzetés mikros-

¹⁾ Album Szilágyi Sándor városmajori birtokfoglalása emlékére. 1881. A közreműködők számára 30 példányban nyomatott. Díszes illusztrációkkal Arany János, Szász Károly, Aiany László, Károlyi Árpád, Szádeczky Lajos, Pulszky Ferencz, P. F., Deák Farkas, Kóczán Ferencz, Vargha Gyula, Hampel József verseivel és Salamon Ferencz, Pulszky Károly, id. Szinnyei József, Fejérpataky László, Thallóczy Lajos prózai dolgozataival és Torma Károly római feliratos táblájával.

kopikus császárszemléjét Vadon fürdő kecske-kövén (Wildbad Gastein) — nyomban e mázolás vételének utána, a fenn nevezett kősziklán fognak találni, bátorkodom kérni, szíveskedjék ifjabb Ráthhoz a Haas Fülöp-ház könyves boltjába elfáradni s mint teljhatalmú megbízottam érintkezni vele: illetőleg nyomtatás végett átszolgáltatni neki a kinyomatandó kisebb történeti munkáim illető már általunk (t. i. én és Ön által) sorrendre nézve is megbeszélt számaim stb. Barátja Salamon Ferencz.»

Mint később kiváló tanítványait, előbb híres emberekké lett journalista növendékeit szerette emlegetni. Kedvtelve mondogatta, hogy a Bp. Közlönynél milyen riporterei voltak neki: többek közt Dóczy Lajos. Dóczy mellőle került Andrásyhoz, a ki egyszer kérve, hogy küldjön valakit hozzá, a kinek sürgősen diktálhasson: Salamon Dóczyt küldötte. A kit aztán Andrásy megkedvelt s állandóan magához vett, s mint tudva van, most külügyministeri tanácsos. Dóczy riporterségéről jó ízűen kaczagva mondott el egyszer egy epizódot. A koronázáskor — úgymond — a koronázási domb mellé küldöttem Dóczyt, hogy az ott látottakról referáljon. A referációjában aztán, mikor leírta, hogy ő felsége megtette a szokásos négy vágást, így folytatta: *„s akkor a ló ő felsége alatt szaladni kezdett.”* Salamon még 20 év múlva is jóízűen nevetett rajta, hogy mennyire imponált Dóczyinak akkor a király lova szaladása. Akkor még ő sem hitte tán, hogy valaha oly magas udv. méltóságra fog jutni.

Feljegyzésre érdemes egy tréfás megjegyzése is. Egy székely tanítványa Bécsbe ment tanulmányait folytatni. Mikor 2 év múlva haza jött, ép úgy nem tudott németül, mint azelőtt. Salamon erre jóízűen nevetve jegyezte meg, hogy «mindig azt tartottam, hogy a székely soha sem tanul meg németül; most az egyszer félttem, hogy B. meghazudtol; de örömmel látom, hogy ő is igazolta az én hitemet».

Egyszer városliget melletti villájából ebéd után a «Golyá»-hoz a Rákosra mentünk ki vasárnapi népmulatságot nézni. Egy piros nyakkendős nyalka fiakkeres csárdásában Salamon nem győzött eleget gyönyörködni s így sóhajtott fel tréfásan: *«hej, ha én így tudnék históriát írni!»*

Ez is szerénységének egyik nyilvánulása. Mennél szerényebb és igénytelenebb volt az ő szeretetre méltó egyénisége: annál nagyobb méltánylással és magasztalással voltak iránta és művei iránt mások, szakemberek épúgy, mint a mívelt közönség.

A kritikusok az ő munkáiban is találtak hibát és hiányokat — kiében ne találhatnának? — de abban mindenki egyetértett, hogy Salamonban hazánk legkitűnőbb történetíróját veszítettük el, a mikor 1892. okt. 10-ének első órájában földi életét a halhatatlansággal cserélte fel.

Az erdélyi szívósság, a magyar józanság egyesült benne, s a lángész és éles ítélőtehetség emelte arra a magas talapzatra, a honnan követendő példányképpül tündököl le reánk műveiben halála után is.

Irodalmi társaságunk is méltán gyászolja őt, a ki eleitől fogva tiszteleti tagunk s egyik főfő büszkeségünk volt!

Szádeczky Lajos.

V.

A tilinkó.

A minap a mezőre mentem,
S ott egy vén fűzről ágat metsztem,
Tilinkónak hogy megcsináljam,
A mint csináltam hajdanában.

A zengő szerszám hamar kész lett,
Teljes volt rajta a művészet :
Egyedül csak a hangja tetszett
Valami szörnyű gyerekesnek !

Azt a bűbájos, édes hangot,
Mely a tilinkón régen hangzott,
Valamikor a gyermekkorban :
Csak nem találtam meg, hogy hol van.

Teremtő isten, hát azóta
Más lett talán e hangadó fa ?
Vagy az esztendő nagy során át
Ennyire magam változám át ?

Akárhogy van : most mindegy az már !
Bánat, panasz itt mit sem használ.
Telik az idő és az élet
Egyre sivárabb és szegényebb !

Oh mert hol van ám az erő, mely
Daczolni tud a vas idővel,
S mely a tilinkó régi hangja
Édes zenéjét visszaadja !...

Jakab Ödön.

VI.

„Gott erhalte.“

Elbeszélés.

Irta Hegyesy Vilmos.

I.

Cserényi László bátyám uram nemrég még hatalmas vezérférfiu volt Zagyva-Töhötöm-Kistót vármegyében. Ő vitte a hangadó szerepet a törvényhatósági gyűléseken és a képviselő-választásoknál. Befolyásban, tekintélyben nagyobb úr volt, mint akár a főispán, a kinek mindegyre paktálnia kellett az ellenzéki érzelmű Laczi bácsival, ha valamit könnyen keresztül akart vinni.

De a viczinális vasút építésekor az öreg ur konfliktusba elegyedett a többi vezérférfiakkal. Ugyanis azt kívánta, hogy a vasútvonalat úgy építsék, hogy érintse Nádasfalvát. És Laczi bácsinak igaza is volt, mert ez lett volna a rövidebb, olcsóbb és jövedelmezőbb pályaút. Hanem szövetkezett ellene egy érdekcsoport, mely hosszabb és költségesebb vonalat erőszakolt, mivel reá nézve így volt az hasznosabb. A csoport élén egy idegenből áthonosodott báró állott, ki nyugalmazott katonatiszt volt és a felesége révén nagyobb birtokhoz jutott a megyében.

Cserényinek két pechje volt a dologban. Az egyik az, hogy birtoka van Nádasfalván, tehát az általa ajánlott vonal mentén. A másik pedig az, hogy számos ellenfeleinek mindenike birtokos a drágább vonalon. A miből — a mint ez már történni szokott — az lett, hogy Laczi bácsit gyanúsítani kezdték, hogy magánérdekét szolgálja, midőn opponál a többség vasútjával szemben. Az öreg hiába erősítette, hogy ennek épen ellenkezője áll. Amazok többen voltak, a nádasfalvi föl-

desurat keményen meghurczolták és megszavaztatták a saját vasútvonalukat. A mely győzelem által az érdekcsoport vezére: Springinzholz Egon báró, oly tekintélyre vergődött, hogy a megye urai a nádasfalvi kiskirály szerencsés vetélytársát üdvözölték benne.

Laczi bácsi mérhetlen dühbe jött. Megérni ilyen szégyenletes vereséget, életében az elsőt — és még hozzá oly kérdésben, a melyben az igazság megdönthetlenül az ő részén volt! Mindenek fölött pedig, megveretni egy jött-ment német által, kit a felesége tett urrá, és a ki őt, a hatalmas embert, most kiúzi a megyéből!

Mert odahagyja az egész megyét az öreg úr. Egy perczig sem marad tovább. Mint Coriolanus a volszkusokhoz, úgy telepedik át ő is a szomszédos Botond-Nagytót megyébe. A mit annyival könnyebben tehet, mert ott is tekintélyes birtoka van.

A milyen gyorsan határozott Laczi bácsi, ép oly hirtelen végre is hajtotta szándékát. A nádasfalvi gazdaságot bérbe adta és az emlékezetes vasút-szavazás után két hónappal az öreg úr már Kovácsházán lakott. — Szervusz Zagyva-Töhötöm-Kistót vármegye!

Egyébiránt Cserényinek nem is volt nehéz költöznie. Nemcsak azért, mert volt hová és mert gazdag ember; hanem azért is, mert egész családja egyetlen leányából, a szépséges Rózsikából áll, a ki az angol kisasszonyoknál nevelkedett s az év elején tért vissza az apai házhoz, hogy a növeldében nyert rengeteg tudománynak fölöslegét a gazdasszonykodásban elfelejtse.

Kovácsházán merőben visszavonultan élt Laczi bácsi. Föltette magában, hogy szakit a közélettel. Őt ugyan nem fogja abajgatni többet semmiféle . . . német. Szó, a mi szó, — az öregnek nem az fájt legjobban, hogy legyőzték, hanem az, hogy olyan ember győzte le, a kit nemcsak hogy úgy hívnak, hogy Springinzholz Egon, de hozzá még penzionatus katonatiszt.

II.

Azonban hiába vonúlt magányba Cserényi László. Mert — a mint mondani szokás — fel volt írva a sors könyvébe, hogy még további megpróbáltatásoknak is kitéve legyen.

Ugyanis egy szép nyári napon pompás négyes fogat robogott a kovácsházai porta elé. A mi esemény-számba ment. Mert Laczi bácsinak még eddig nem volt vendége, miután ő maga sem tett látogatásokat.

A kocsiból a megyei főispán és egy magasrangú katonatiszt szállott ki.

A házigazda, ki leányával a széles árnyékos terasszon ült, hirtelenében összegyűjtötte magában a vendégszeretet erényének maradványait, hogy némileg barátságos arcot mutathasson a látogatóknak.

Hát még, a mikor megtudta, hogy mi járatban vannak!

— Kedves Laczi bátyám, — mondá a főispán — az idei őszön e vidéken hadgyakorlatok lesznek, melyek központja Kovácsháza és főhadiszállásul az Ön udvarháza van kiszemelve.

Az öreg haragosan belemarkolt bozontos ősz bajuszába, végigsimította azt kétszer s aztán crélyesen mondá:

— No, abból semmi sem lesz!

— Hogyan? — kérdé álmélkodva a főispán. A katonatiszt, egy vezérkari ezredes, pedig ijedten és zavartan tekintett Laczi bácsira.

— Nem szeretem az effélét! — szabódott Cserényi jóval nyugodtabb hangon, miután rögtön megérezte, hogy mégis csak kiméletlen volt a vendégeivel szemben.

— De azt lehetetlenség elkerülni! — erősíté a főispán. — A gyakorlat terve már e szerint készült el és a generalitás nem szállhat máshová, mint Laczi bátyámhoz, mert más alkalmas épület az egész környéken nincsen

— A katonai kincstár fizeti a költséget! — mondá udvariasan az ezredes.

E szavakra fellobbant Laczi bácsiban a büszkeség. No, nézze meg az ember, ez a német még azt hiszi, hogy ő a költségektől féll!

— Köszönöm, ezredes ur! — felelt szárazon. — Nincs arra szükség. Házaam rendelkezésre áll. És a ki e házba lép, az az én vendégem, addig, a míg itt van.

Megmondtam neki! gondolta magában. És ez annyira jól esett a lelkének, hogy egy pillanatra nem bánta, hogy beleegyezett a hadgyakorlatba.

— Ugyis el akartam utazni az őszszel, néhány hétre! (Dehogy akart!) Tehát épen jó lesz, hogy egészen rendelkezésre bocsáthatom lakásomat.

A főispán mosolygott.

— Engedjen meg Laczi bátyám, de ez még se járná. Hiszen nem kaszárnyának kell a háza, hanem a hadtestparancsnok és közvetlen kísérete fog ide szállani. *Maga* Laczi bátyám kívánja, hogy ez urak *vendégei* legyenek. Hogyan hiányozhatnék akkor a házi úr?

Meg kellett ígéرنie az öregnek, hogy otthon marad.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III.

Végehez közeledett a hadgyakorlat. A Cserényi-ház napnap után zajos vigasság tanyája volt. Az öreg lassanként beleélt magát a háboruzásba és fraternizált már az egész fővezérlettel. Lakomát lakomára adott a csapatvezérek tiszteletére. Ne mondassák, hogy rossz dolguk volt a magyar portán. Sőt még abba is beletörődött, hogy némelykor egész napon át németül beszéljen.

Elégedettségének legfőbb jele pedig az volt, hogy nem egyszer mondotta a vendégeinek: Milyen kár, hogy az urak nem — magyar katonák!

Csak egyetlenegy dologhoz nem tudott hozzászokni. Pedig ez is előfordult mindennap.

Ugyanis reggelenként zenés parádéval vitték el a lobogót a főhadiszálláson levő őrségről. A mi úgy szokott végbemenni, hogy a zászló-ország glédába áll, megperdül a dob és a zenekar intonálja a «Gott erhalte»-t.

Ez a parádé mindig kelletlen volt az öreg urnak. Észre is vették, hogy nincs inyére.

— Hogy lehet az, — kérdé évelődve egy törzstiszt — hogy nem szereti a «Gott erhalte»-t? ... Pedig milyen szép, milyen fenséges melódia ...

— Meglehet, hogy szép! — felelte az öreg. — De minden attól függ, hogy *miképen* hallgatja az ember. Mert, hogy ha tizenkét esztendőn keresztül *mindennap* huszonötöt vernék az ezredes urra és mindannyiszor a Gott erhaltét fűjnek hozzá, — bizony szeretném látni: vajjon akkor is olyan fenségesnek találná azt a muzsikát!

IV.

Fényes, tiszta őszi éj volt. A terasszon búcsúlakomára voltak összegyűlve Cserényi László vendégei. Toaszt toasztra következett és a vig mulatságot a katonai zenekar játéka tette még lármásabbá.

Holnap reggel még egyszer meg kell hallgatnia Laczi bácsinak a «Gott erhalte»-t és ezzel vége lesz a vendégségnek. Kiürül a ház, a környék és helyreáll a régi csönd.

Majdnem sajnálja az öreg, hogy mennek már a katonái.

Odalenn, a ház előtt elterülő kertben egy félreeső padon ül Rózsika kisasszony, Cserényi leánya, ki a ház úrnőjének szerepét oly lelkes buzgalommal vitte e zajos napok alatt.

A leány hátrahajtja szép szőke fejét és andalogva tekint az égre, mely olyan ragyogó kék, mint a Rózsika mélységes szemei. De mégis ragyogóbb ... mert a lányka szempilláit egyszerre csak elborítja a nedvesség és nehéz csöppek futnak végig halvány orczáin.

Hogyne könnyezne, mikor hallja, hogy a hadtestparancsnok épen most mondja búcsúköszöntőjét, éltetve a szivélyes házigazdát és bájos leányát.

Mélyen, panaszosan sóhajt Rózsika, mialatt megtörli könnyes szemeit. Egészen bámulatos, hogy az öreg táborszernagy rideg, katonás köszönetnyilvánítása ily megindítóan hat a házi kisasszonyra.

Oh, de nem is az excellenciás úr rikkantta meg az álmodzó kis leányt. Sokkal, de sokkal alantabb rangfokozatban kell keresni a megindulás okát.

Rózsika bánatosan körülnéz, aztán elővesz egy arczképet. Ott őrizte, a szive fölött. Holdvilág van, tehát jól láthatja. De ha koromsötétség volna, bizonyosan akkor is jól látná a daliás alakú, nemes arczu katonatisztet, a kit az a karton ábrázol . . .

— — Seebolt Lajos főhadnagy, mint a dandárparancsnok segédtsíztje, volt vendége a Cserényi-háznak. Alig néhány napi idő kellett ahoz, hogy a derék fiatal tiszt, ki addig a legnagyobb odaadással végezte kötelességeit, egész határozottan megállapíthassa, hogy kimondhatatlanul melegebben érdeklődik a házi kisasszony szép szemei, mint a napi parancsok iránt. Viszont Rózsika kisasszony csakhamar fontosabbnak kezdte találni a hosszadalmas referátát, melylyel Seebolt főhadnagy naponként a hadgyakorlat menetéről számolt be, mint a gazdasszonyi teendőket. Egy elpacczolt ebédért és egy elpacczolt napi parancsért ugyanegy napon érte dorgálás Rózsikát és Seeboltot. De haragos apát és mérges tábornokot még sohasem hallgattak olyan könnyű szívvel, mint a hogy ezek a deliquensek fogadták a feddést. Pedig mind a kettőnél első eset volt, hogy hanyagságon érték őket . . . Azután társalgásuk egyre jobban távolodott a katonai és a gazdasszonyi themáktól. De azért nem vált rövidebbé . . . Mentől inkább közeledett a válás ideje, annál több mondani valójuk volt . . . És végre is tökéletesen tisztába jöttek a felől, hogy — már nincs több mondani valójuk egymásnak.

— — — — —
A kis leány egyre mélyebben hajol a kép fölé, mintha nem tudna elég közel lenni hozzá. És egyre sűrűbben hullanak könnyei.

Egyszer csak összerezzen és ijedten felugrik.

Valaki gyöngéden megérintette a vállát.

Rózsika nem nézi, hogy ki volt a háborgató. *Érsi* ő azt, hogy ki áll most előtte. Hirtelen elrejtí a képet és karjával elfödi arczát.

Reszketve, küszködve áll ott Seebolt főhadnagy. Férfias vonásain, szelid szemeiben a legnagyobb zavar tükröződik. Félénken néz a leányra és majdnem úgy látszik, mintha me-

nekülni akarna innen. Erősen szorítja kardja markolatát; valószínűleg attól várja a bátorságot. Végre megembereli magát és remegő ajakkal szól:

— Bocsásson meg, Rózsika kisasszony . . .

— Nem vétett semmit! — sóhajtá vissza szünet mulva a leány.

— Azt akartam volna még megmondani . . . azt akarnám mondani . . .

— Igen, édes Seebolt! — szólt közbe a leány, mintha merőben fölösleges volna, hogy a főhadnagy elmondja azt, a mit akart.

— Hiszen tudja . . . kisasszony . . . Rózsika . . . édes szerelmem! — tört ki végre az érzés a fiatal emberből, ki hevesen megragadta a leány kezét.

Rózsika nem szólt, nem ellenkezett. Behúnyta szemeit és túláradó érzéssel ráhajolt a férfi vállára.

Seebolt a szívéhez szorítja a kis kezét és hosszasan, hosszasan nézi a sápadt, finom arczót, mely olyan közel van az övéhez, hogy ajkai érzik a leány lehelletét.

Ha ő most megcsókolhatná ezt a fehér homlokot! Ha ő most magához ölelhetné ezt a lenge, karcsu alakot, mely öntudatlanul hozzája simul! . . .

De nem . . . ezt nem szabad megtennie! Ezt nem volna képes megtenni.

Hirtelen elbocsátotta a leány kezét és hátra lépett.

— Jó éjt, Rózsika! A viszontlátásra . . . holnap!

Ezzel gyorsan elfordult és visszasietett a társasághoz. A zenekar éppen most játszta a Rákóczi-indulót. Vége volt a lakomának.

V.

Másnap reggel, az elindulás előtt, Seebolt főhadnagy díszbe öltözött és fölkereste a ház urát.

— Nagyságos uram! — kezdé nyugodt és önérzetes hangon. — Előljáróim pontos, kötelességtudó katonának ismernek. Mint végzett jogász léptem e pályára. Családomnak

becsült neve van és én e becsülést tisztán megőrizni igyekeztem. Szeretem az ön leányát és ezennel megkérem a Rózsika kisasszony kezét.

— Mi az? Mit mond? — kérdé meglepetten az öreg.

— Szeretem Rózsika kisasszonyt és az ő beleegyezésével kérem a kezét.

Laczi bácsi tágra nyitott szemekkel nézett a főhadnagy nyugodt arczába. Aztán idegesen ökölre szorította a kezét és föl s alá járt a szobában. Végre megállt Seebolt előtt és ingerülten mondá:

— Kedves főhadnagy úr! Én nem akarok kopott frázisokat használni. Én nem akarom fölemlegetni, hogy kinek és mire neveltem a leányomat. Elég tehát annyit mondanom, hogy egy Cserényi-leány *eráris dáma* nem lesz soha . . . Egyéb megjegyzéseimet elhallgatom . . .

— Nagyságos uram! — szólt kéréllve Seebolt.

De Cserényi közbevágott:

— Azt hiszem, hogy elég világosan beszéltem. Megérthette. *Én nem szeretem a „Gott erhalte“-t.* Érti?

Ezt már egész indulatosan kiáltotta az öreg.

A főhadnagy még egy pillanatig ott állott. Aztán katonásan köszönt, sarkon fordult és szó nélkül kiment a szobából.

VI.

Több mint egy esztendő telt el e jelenet óta. Rózsika e közben mind sápadtabb, mind hallgatagabb, Laczi bácsi egyre zsörtölődőbb lett. De legtöbbet saját magát szidta. Hogy is lehettem én olyan országos számár, hogy a házamba katonatisztekot fogadjak!

Seebolt főhadnagy többé nem adott életjelt magáról.

— No látod! — mondá leányának az öreg. — Az nem is gondol már reád! Réges-régen elfelejtett az már téged. Ki tudja, hány leányt bolondított azóta! Ilyenek azok a katonák!

Az öreg úr váltig csodálkozott, hogy ezekre a vigasztalásokra Rózsikán még inkább erőt vett a szomorúság.

Közeledett a képviselőválasztások ideje. Cserényi László,

a kinek eddig minden választásnál irányadó szerepe volt, rendkívül élénken érdeklődött az iránt, hogy az ő «volt» megjéjében miként alakul a campagne.

A legnagyobb kerület a nádasfalvi. Ebben épen mindenható úr volt eddig az öreg Cserényi, annyival inkább, mert a választók főkontingensét maga Nádasfalva szolgáltatta, a hol birtoka van.

Egyszer csak hire jött, hogy Nádasfalván — fölhasználva azt a kedvetlenséget, melyet Cserényi elköltözése ott támasztott, — fellépett jelöltnek Springinzholz Egon báró, épen az az ember, ki az öreg úr bukásának oka volt és a kit azóta elkeseredetten gyűlöl.

A tudósító hozzátette, hogy a bárónak kilátásai vannak a megválasztatáshoz, különösen a mióta azzal bolondítja a népet, hogy a még mindig csak tervben levő vasutat már most ő fogja hozzájuk vinni.

Az első pillanatban arra gondolt az öreg, hogy Nádasfalvára megy és személyesen akcióba lép a báró ellen. De erről a tervről lemondott. Óvták is, hogy ne tegye ki magát esetleg még egy bukásnak. Mert a vasút-história és elköltözése óta sok a haragosa a kerületben.

Azután kedvezőbb hírek érkeztek. Tudatták ugyanis, hogy egy Kátai Lajos nevű budapesti ügyvéd lépett föl a báróval szemben. Az ügyvéd nagyon ügyesen korteskedik maga mellett. Már is sok híve van és programbeszédeit, melyekben nagy szerepet játszik a Cserényi vasútterve, mindenütt lelkesen fogadják. Ez komoly jelölt.

Nosza, munkára hát! Ha komoly a jelölt, segélyére kell sietni. Cserényi László a távolból megmozgatott minden követ az ismeretlen ügyvéd érdekében, a ki különben is elvtársának bizonyult.

Elérkezett a választás napja. Laczi bácsi a legnagyobb izgalommal várta az eredményről szóló hírt. A szavazás bizonyosan estig fog tartani, mert sok a választó. Cserényi idején rendelkezett, hogy lovas staféta még az éj folyamán hozza meg a tudósítást. Másnap kora reggel a hirnök Kovácsházán lehet.

De én istenem, mikor lesz már egyszer holnap reggel! Bizony, még csak ma délután négy óra volt, mikor egyszerre sűrű porfelleg támadt a Kovácsháza felé vezető úton.

Laczi bácsi és Rózsika a terras szélére álltak és meglepetve nézték, a mint hosszú kocsisor tolong a faluba, nagy lármával, zenészó mellett.

Megállapodtak a Cserényi-ház előtt. Egész sereg felbokrétázott, ünnepiesen öltözött ember szállt le a kocsikról és szép rendben sorakoztak a lobogóik alá, élükön egy magyar ruhás, pörge kalapos fiatal úrral.

— Hisz ezek nádasfalviak! — mondá szorongva az öreg Cserényi és a kapuhoz vezető széles útra sietett.

A kapú föltárult, a cigánybanda tüzesen, harsányan rázendítette a Rákóczy-indulót és a tömeg bevonult.

A magyar ruhás fiatal úr — Seebolt Lajos volt.

Megállt az öreg előtt és egy papirt lobogtatott feléje.

— Nagyságos uram! — kiáltotta diadalmas örömmel. — Tavaly német voltam és ez önnek nem tetszett. Tehát kiléptem a hadseregből és magyarrá váltam névben is. . . Ludwig Seebolt-ból Kátai Lajos lett. . . Nagyságos uram! Tavaly a Gott erhalte-val jöttem ide, a mi önnek nem tetszett. Az idén a Rákóczy-indulóval jövök és hozom a nádasfalvi mandatumot, mely elől csúfosan megugrasztottam az ön ellenségét. És én most visszaviszem önt *haza*, régi otthonába, a hol lelkesedéssel várják önt. Hát *most*, hát *igy* tetszem-é önnek?

A zenekar körül özönlötte a két férfit, szünetlen hangzott az induló és az emberek meghajtották lobogóikat az öreg Cserényi előtt. Laczi bácsi szemeire nyomta két kezét és úgy zokogott.

— — — — —

A terrasról pedig egy piros rózsa repült az új képviselő felé, a ki elkapta azt, megcsókolta és a szívére tűzte.

VII.

Szerelmi és bordalok.

Christopulosztól.

A költő.

A könyvem' összecsapva
S az iskolát elhagyva,
Haza felé tértemben
Ide s tova lebzseltem.

És ekkoron egy helyen
Jön Eros velem szemben,
És kérdi a tudományt,
Miből szeretnék okmányt.

Költészet az, feleltem,
Költészetet miveltem
Évek hosszú során át,
Tanulva a szabályát.

És mindennek daczára
A sok tanulás ára,
Hogy egy sorocska méret
Se ér szerencsés véget.

Oh! Bárgyu te, kiált rám,
A mestered hibás ám,
Ki nem tudva a módját,
Csépeltet veled polyvát.

De tőle tova menve
És engemet követve,
Megtanítlak merőben
Pillanatnyi időben,

Kérek azonban egyet,
 Minek előtte kezded,
 Hogy csókoljam meg ajkad,
 S barátságunk' fenntartsad.

Ha, mondám én, elég ez
 Díjul az egyeséghez,
 Ím, mester, itt az ajkam,
 Tedd meg a próbát rajtam.

És átkarol legottan,
 Megcsókol meghatottan,
 Ő csókomnak bérlője,
 S most én vagyok költője.

Öregség.

Ám a hajzatod már gyérül,
 Athanasios, s fehérül,
 Ám hullasd a könnyeket!

Híved/ Eros is azt mondja, Library Cluj
 Hogy öreg vagy, s másra gondja,
 Most már isten te veled!

Búcsuzz el az ifjúságtól,
 Csókjainak a lángjától,
 Mondj le róluk azonnal;
 Megtagadás kényszer-élvét,
 Öregségnek fanyar élvét
 Izleld immár haszonnal.

Nem illik a megtört vénnek
 Sem a virág, sem az ének
 Földi útja alkonyán;
 Élted sirba esteledik,
 Most a halál közeledik
 Zordon Charos csónakán.

Készülj el hát még a mára
 Javad hagyva távozásra,
 Mondjon ajkad búcsuszót;
 És lemondó bánatoddal
 Csak a könnyüt vidd magaddal
 Mint csekély vigasztalót.

Vígasz.

Ám a hajzatom ha őszül,
 Lelked azért minek bősziül?
 Minek is bánt színe már?
 Talán a fehér öldököl?
 Vagy miatta visszahőköl
 A leány, ha csókra vár?

Hiszen Erosnak virága,
 Rózsabokor minden ága
 A nyitástól hófehér;
 S még ha piros is a színe,
 És piroslik minden íze,
 Bévegyül fehéres ér.

S Aphrodíte myrtusának
 Myrtusbokra zöld ágának
 Zöld levelei között
 Csupa fehérebbnél fehér
 Virág nő, mely hóval felér,
 S bujálkodik lomb mögött.

S maga Zeus is, a nagy isten,
 Szép Lédáért fölhevülten
 Hattyú leve egykoron,
 Hogy mutassa mindenképen:
 Fehér hajat akar épen
 Az Eros mindenkoron.

Így hát csak hadd fehéredjem
 Bármennyire, föl se veszem,
 Épenséggel nem búsít;
 Minél inkább fehéredem,
 Annál dúsabb a kellemem,
 S Eros még jobban hevít.

Boröntés.

Héj! Ide gyorsan!
 Töltsetek sorban!
 Hadd iddogálunk,
 Míg lábon állunk!

Csutorám járjad,
 Borod kitárjad,
 Jer ölelésre,
 Bírj csevegésre !

Gondok és bajok,
 Ti gyilkos rajok,
 Helyetek nincsen,
 Menjetek innen !

Hasztalan inség,
 El veled innét,
 Kroesus a voltom,
 Semmi se gondom !

És a mint hittem,
 Úr vagyok itten,
 És a mint tudtam,
 Rám ki se mukkan !

Héj ! Ide gyorsan !
 Bort újra sorban !
 Hadd, iddógálunk,
 Míg lábon állunk !

BCU Cluj Central University Library Cluj

Tanulás.

Mit tanulsz úgy mint a kába
 Esztelenséget hiába,

Hogy legyen agyad tele,
 Hogy lásd, mi az alpha, béta,
 És a gamma, delta, zéta,
 S a tudós elmélete ?

Kérdem tőled : mit nyersz véle,
 Hogyha ragyog elméd éle,
 S bölcs léssz akármekkora ?
 Talán bizony föl sem fogod,
 Hogy te is elpusztulsz legott,
 Mint akármely ostoba ?

Hagyd el ezt a dőreséget,
 Vizsgálj inkább hordó-léket,
 Mely csurogva életet ad,
 S megtanít majd jobban inni,
 Megragadva kiüríteni
 Egy hajtásra egy kupát,

Hogysem a könyveket dúljad,
Légy azon, hogy ezt tanuljad,^f
Nem a bölcs elméletet,
Nem firkából tudást merni,
Nem a vízből habot verni,
Nem tudós nyögéseket.

A béka.

Drága zengő csemete,
Kurutyoló béka te,
Szürcsölve a tó levét
Kialtrod a brekekét.

Én meg szürcsölve a bort,
Serlegemmel ülve tort,
Fák között virányon át
Éneklek a tralalát.

Jójj hát, igyunk közösen
Halálunkig szüntelen.
És nevéssünk, a világ
Hogy járja a bolondját.

Az életnek ostoba
Mindenféle sok java,
Legyen is bár csodaszép :
Italunkhoz semmiség.

Újgörögből fordította

Pecz Vilmos.

VIII.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság VI-ik felolvasó közgyűlésének sorrendje:

1. Elnök, gr. Kuun Géza bejelenti, hogy a társaság 1893. jun. 3-án tartott választó ülésén tagjaiul megválasztotta dr. *Márki Sándort* és dr. *Gyalui Farkast*. Ugyanez az ülés megválasztotta az 1893—94-dik évre elnöknek gr. *Kuun Géza*, alelnököknek: *Szász Gerő* és *Felméri Lajos* tagokat; első titkárnak *Ferenczi Zoltán*, másodtitkárnak *Gyalui Farkas* és pénztárnoknak *Hory Béla* tagokat. BCU Cluj / Central University Library Cluj
 2. Elnöki megnyitó, felolv. gr. Kuun Géza.
 3. Titkári jelentés, felolv. Ferenczi Zoltán titkár.
 4. Emlékbeszéd Salamon Ferenczről, Szádeczky Lajos r. tagtól, felolv. Finály Henrik r. t.
 5. Költemények, felolv. Apáthy István r. t.
 6. Teck herczeg és családja életéből, felolv. Kozma Ferencz r. t.
 7. Tilinkó, költ. Jakab Ödön r. t.-tól, felolv. Ferenczi Zoltán r. t.
 8. «Gott erhalte.» Elbeszélés, felolv. Hegyesy Vilmos r. t.
-

IX.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság személyzete.

1893. jun. 4-én.

Tisztviselők:

<i>Elnök:</i>	Kuun Géza gróf	Maros-Némethi.
<i>Alelnök:</i>	Szász Gerő	Kolozsvár.
	Felméri Lajos	Kolozsvár.
<i>Titkár:</i>	Ferenczi Zoltán	Kolozsvár.
<i>Másodtitkár:</i>	Gyalui Farkas	Kolozsvár.
<i>Pénztárnok:</i>	Hory Béla	Kolozsvár.

Tiszteleti tagok:

	Brassai Sámuel	Kolozsvár.
	Éjszaky Károly	Kolozsvár.
	Gyulai Pál	Budapest.
	Imre Sándor	Hm.-Vásárhely.
5	Kővári László	Kolozsvár.
	Szász Károly	Budapest.
	Szilágyi Sándor	Budapest.

Rendes tagok:

	Abonyi Árpád	Budapest.
	Apáthi István	Kolozsvár.
	Bartha Miklós	Kolozsvár.
	Benedek Elek	Budapest.
5	Csernátoni Gyula	Besztercze.
	Erődi Béla	Budapest.
	Endrődi Sándor	Budapest.
	Fanghné Gyujtó Izabella	Budapest.
	Felméri Lajos	Kolozsvár.

10	Ferenczi Zoltán	Kolozsvár.
	Finály Henrik	Kolozsvár.
	De Gerando Antonina	Kolozsvár.
	Gyalui Farkas	Kolozsvár.
	Gyarmathy Zsigáné	Bánffy-Hunyad.
15	Haraszi Gyula	Budapest.
	Hegedüs István	Budapest.
	Hegyesi Vilmos	Kolozsvár.
	Hory Béla	Kolozsvár.
	Jakab Ödön	Déva.
20	Jancsó Benedek	Budapest.
	Jékey Aladár	Kolozsvár.
	Kemény Endre br.	Budapest.
	Kis Sándor	Szabadka.
	Kozma Ferencz	Kolozsvár.
25	Koós Ferencz	Brassó.
	Korbuly József	Kolozsvár.
	E. Kovács Gyula / Central University Library	Kolozsvár.
	Kuun Géza gróf.	Maros-Némethi.
	Lánczy Gyula	Budapest.
30	Malonyay Dezső	Kolozsvár.
	Medgyes Lajos	Deés.
	Moldován Gergely	Kolozsvár.
	Petelei István	Remeteszeg.
	Pecz Vilmos	Kolozsvár.
35	Petri Mór	Zilah.
	Réthy Lajos	Déva.
	Sebesi Jób	Debreczen.
	Sebesi Samu	Kolozsvár.
	Šzathmáry György	Budapest.
40	Szamosi János	Kolozsvár.
	Szinnyi József	Kolozsvár.
	Szádeczky Lajos	Kolozsvár.
	Szász Béla	Kolozsvár.
	Szász Gerő	Kolozsvár.
45	Széchy Károly	Kolozsvár.
	Tutsek Anna	Budapest.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság elhunyt tagjai

1893. jun. 4-ig.

- 1888 Deák Farkas.
 1889 Bánffy György báró.
 1889 Dózsa Dániel.
 1890 Szabó Károly.
 5 1891 P. Szathmáry Károly.
 1892 Salamon Ferencz.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság alapítói

1893. jun. 4-ig.

- Széky Miklós 1889. Kolozsvár.
 Kuun Géza gróf 1889. Maros-Némethi.
 Dobál Antal 1889. Kolozsvár.
 Özv. Mohay Károlyné 1889. Kolozsvár.
 5 Szekula Akos 1890. Kolozsvár.
 Id. Lészay Ferencz 1890. M.-Gorbó.
 Kereskedelmi Akadémia 1891. Kolozsvár.
 Műkedvelő társ. (300 ft) Kolozsvár.
 Kőváry László 1892. Kolozsvár.
 10 Özv. br. Wesselényi Istvánné 1892. Kolozsvár.
 Csikvármegye törv. h. biz. 1893.
 Kolozsm. » » » 1893. Kolozsvár.
 Erzsébetvárosa » » » 1893. Erzsébetváros.
 Szolnok-Dobokam. » » » 1893. Deés.
 15 Torda-Aranyosm. » » » 1893. Torda.
 Takarékpénztár 1893. Kolozsvár.
 Takarékpénztár 1893. Deés.
 Torda törv. h. biz. 1893. Torda.
 Kísítő-pénztár 1893. Kolozsvár.
 20 Szenkovich Márton 1893. Kolozsvár.
 Weiss Mór 1893. Kolozsvár.
 Gr. Zichy Géza-alap (255 ft) 1893. Kolozsvár.
 Ditrói Mór 1893. Kolozsvár.

X.

Az „Erdélyi irodalmi társaság“ pénztári kimutatása.

Bevétel.

Kiadás.

		Összeg				Összeg	
		frt	kr.			frt	kr.
1	Alapítványi összeg	1555	—	Folyó pénztári összegből 1893 ²⁰ / ₄ -ig	51	22	
2	Folyó pénztár (1893 jan. 1.) .	128	06	Pénztári készlet folyó pénztárban .	76	84	
		1683	06	alapítványban . .	1555	—	
Pénztári készlet:					1683	06	
I.	Alapítványban	1555	—				
II.	Folyó pénztárban	76	84	1631·84			

Kelt Kolozsvárt, 1893 jun. 1.

Hory Béla,
pénztárnok.

TARTALOM.

I. <i>Kuun Géza gr.</i> Elnöki megnyitó beszéd	3
II. <i>Ferencai Zoltán.</i> Titkári jelentés	8
III. <i>Apáthy István.</i> Firdúzi és a láljom	11
" " Mesét hallék	12
" " Madár a pinczelakban	13
IV. <i>Szádeczky Lajos.</i> Salamon Ferencz emlékezete	14
V. <i>Jakab Ödön.</i> A tilinkó	30
VI. <i>Hegyesy Vilmos.</i> „Gott erhalte“	31
VII. <i>Pecz Vilmos.</i> Fordítások Christopulos új görög költőtől:	
" " A költő	41
" " Öregség	42
" " Vigasz	43
" " Boröntés	44
" " Tanulás	44
" " A béka	45
VIII. Az Erdélyi Irodalmi Társaság V-ik közülésének tárgyai	46
IX. Az Erdélyi Irodalmi Társaság személyzete, elhunyt tagjai, alapítói	47
X. Az Erdélyi Irodalmi Társaság pénztári kimutatása	50

